

A joghoz jutás fejlődése a modern közérdekű igényérvényesítésig Európában¹

JAGUSZTIN TAMÁS

From the Evolution of Access to Justice to Modern Public Interest Litigation in Europe

The study presents an aspect of a fair trial as an aspect of human rights and access to justice. However, it takes into account—not in a descriptive way—the economic and social changes that are taking place. As a result of globalization and mass production, changes in the market economy transform the traditional structure of legal relationships. In private law, the balance of power between the parties is overturned which requires public intervention. Traditional private law enforcing institutions are no longer fit to compensate for changes in economic and business life.

„Ubi jus ibi remedium.”
(Ahol az orvoslát, ott a jog.)

A joghoz jutás (access to justice) legtágabb értelemben azt jelenti, hogy „a jogot mindenki számára hozzáférhetővé, az anyagi, eljárásjogi ismereteket mindenki számára elérhetővé kell tenni.”² Alapvető lényege, hogy azok számára is lehetővé kell tenni alanyi jogaik bíróság előtti érvényesítését, akiknek arra valamilyen helyzetnél fogva arra nincs lehetősége. Klasszikus értelemben a felek egyenlőtlenségének kiküszöbölésére szolgáló jogintézmények összessége, amelyet három esetkorre szoktak osztani: a perléssel felmerülő költségek alóli mentesítés³ (ügyvédi munkadíj és költség, szakértői díj, eljárási illeték stb.), a felet segítő bírói aktivitás jellege,⁴ valamint a jogi segítségnyújtás egyéb eszközei (például

- 1 A tanulmány az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósult meg.
- 2 Erhard BLANKENBURG (1999): *The Lawyers' Lobby and the Welfare State: The Political Economy of Legal Aid*. In Francis REGAN – Alan PATERSON – Tamara GORIELY – Don FLEMING (eds.): *The Transformation of Legal Aid. Comparative and Historical Studies*. New York, Oxford University Press, First Edition. 131.
- 3 Például a német polgári perrendtartás 1877-ben az úgynevezett „szegényjog” keretében igyekezett költségkezdvezményekkel segíteni az alsóbb társadalmi rétegek bírósághoz fordulását. Lásd: KENGYEL Miklós (2001): *Magyar polgári eljárásjog*. Budapest, Osiris Kiadó. 179.
- 4 A törvény előtti formális egyenlőség és a ténylegesen egyenlő esély a mindennapi jogszolgáltatás menetében erősebben elszakadhat egymástól azokban a jogrendszerekben, ahol a bíró passzívabban, csak a felek által elé tárt tények alapján és csak a felek által

pártfogó ügyvéd). A jogérvényesítés terén jelentkező egyenlőtlenségek felismerésének első időszakában a jogkeresők elé emelkedő akadályok leküzdésére elsősorban eljárásjogi eszközökkel, kedvezmények biztosításával kerülhetett sor, amelyek a joghoz jutás első számú gátjának, a költségkorlátoknak a leépítését célozták.⁵ Azonban a szociálisan hátrányos helyzetben lévők tekintetében a jogérvényesítésnek nemcsak a költségek jelentik az akadályát, hanem az olyan hátrányokat is enyhíteni kell, mint a szakismeret hiánya, a nyelvi gátoltság vagy az információhiány.⁶ Egyértelművé vált, hogy az ügynevezett szegény-jog felszámolása nem oldható meg önmagában a költségviselési kérdések rendezésével, hanem a tényleges egyenlőség megvalósításához szükséges a szakszerű jogi tanácsadás, illetve a bírói kioktatás is.⁷ A társadalom szegényebb rétegeinek szélesebb körű segítése elsőként Nagy-Britanniában és az Egyesült Államokban indult meg az 1940-es évek végétől, de a kontinentális nyugat-európai országokban is hamar visszhangra találtak ezek a törekvések, és a '70-es, '80-as évektől kezdve itt is átvették a hátrányosabb helyzetben lévők jogérvényesítését előmozdítását célzó jogintézmények valamelyik verzióját.⁸ A második világháború után a joghoz jutás a tisztességes és minden embert megillető bírósági eljáráshoz való jogosultság formájában már az emberi jogok szintjén nyert elismerést. Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló 1950. november 4-én kihirdetett Római Egyezmény 6. cikkében deklarálták azt, hogy mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen, nyilvánosan és észszerű időn belül tárgyalja, és hozzon határozatot polgári jogi jogai és kötelezettségei tárgyában. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának (a továbbiakban: EJEB) döntései nyomán a joghoz való hozzáférés joga kiterjesztő értelmezést nyert, azt jelentette, hogy e jog elismerése mellett törekedni kell a hatékony jogérvényesítés biztosítására is.⁹ Az EJEB a *Golder kontra Egyesült Királyság*¹⁰ ügyben úgy ítélte meg, hogy polgári ügyekben nehezen képzelhető el a jogállamiság megvalósulása a bírósághoz fordulás lehetősége nélkül. Az EJEB ezt az elvet továbbfejlesztette az *Airey kontra Írország*¹¹ ügyben, melyben kimondta, hogy a bírósághoz fordulás jogának ténylegesnek is kell lennie. A ténylegesség megvalósítása

döntésre kiemelt jogi kérdésekben köteles dönteni. Ezzel szemben, ahol a bíró aktívabb tevékenységre kötelezett az elé tárt eset tényei összegyűjtésében és ezek tisztázása terén, illetve a vonatkozó jogi kérdések feltárásában, ott ez az elszakadás csak kisebb mértékű. Az első esetben a bíró az objektív igazság kiderítésére kötelezve, a felek közötti eltérő tudást és jogi képviselővel alátámasztottságban meglévő eltérést részben maga is kiegyenlítheti. Lásd: POKOL Béla (2002): A joghoz jutás esélyei. *Jogelméleti Szemle*, 2. sz. Forrás: jesz.ajk.elte.hu/pokol10.html (2017. 04. 21.)

5 ÚJLAKI László (1994): A felek polgári eljárásjogi egyenlősége és az eljárási kedvezmények.

Jogtudományi Közlöny, 49. évf. 11–12. sz. 450.

6 Már a '80-as években kutatás igazolta, hogy minél alacsonyabb a peres fél szociális státusa, annál kisebb az esélye a polgári perben a sikerre. Lásd: Rolf BENDER – Rolf SCHUMACHER (1980): *Erfolgsbarrieren vor Gericht. Eine empirische Untersuchung zur Chancengleichheit im Zivilprozess*. Tübingen. 19–20.

7 Heinrich SCHOLLER (2004): Der gleiche Zugang zu den Gerichten. *Jura*, 2. 117.

8 POKOL (2002) *i. m.*

9 Lásd erről: *Delcourt v. Belgium* ügyben hozott ítélet, 1970. január 17., Series A No. 11.

10 1975. február 21., Series A No. 18.

11 1979. október 9., Series A No. 32.

esetenként pozitív állami beavatkozást igényel, ami lehet egyrészt ingyenes jogsegély, másrészt pedig egyéb eszközökkel, például az eljárás egyszerűsítésével, a jogérvényesítést elősegítő jogalkalmazói mérlegeléssel,¹² vagy akár illetékkedvezménnyel¹³ is biztosítható. Az *Immobiliare Saffi kontra Olaszország*¹⁴ ügyben az értelmezést tágitva arra jutott a bíróság, hogy az alapelvet sérti az is, ha az eljárás későbbi szakaszában a bíróság ítéletét nem hajtják végre.¹⁵ Megjegyezhető, hogy a magyar Alaptörvény XXVIII. cikke is az alapjogok között ismeri el a joghoz jutás biztosítását, a személyek általános jogegyenlőségének a bírósági eljárásra való vonatkoztatásaként.¹⁶

Az eddig vázolt jelentéstartalomon kívül a joghoz jutásnak van egy további aspektusa is, amely nem az egyének, hanem a társadalmi érdekek védelme tekintetében jelentkezik. A modern társadalom az információs technológiák fejlődésével és a piacgazdaság globalizálódásával a 20. században lényegi átalakulásokon ment keresztül, amely megváltoztatta a jogviszonyok hagyományos felépítéséről alkotott képünket. Megjelentek az olyan jogsértő magatartások, amelyek tömegeket érintenek, vagy éppen a társadalom működéséhez szükséges alapvető jogintézményeket kezdenek ki. Mindez két következménnyel járt: egyrészt a magánjogi jogérvényesítés ősi modellje, ami a felek egyenjogúságára épült, már nem tudta maradéktalanul betölteni a szerepét, másrészt az emberi jogok védelme egyedül az állam hagyományos közjogi eszközeivel már nem volt megvalósítható. A modern gazdaság robbanásszerű növekedése új szerződéstípusokat alakított ki, megjelentek a fogyasztók tömegeivel való ügyletkötések, amelyek lehetőséget adtak az erőfölényben lévő vállalkozások számára, hogy saját feltételeiket kényszerítsék a fogyasztókra, akik általában el sem olvassák e feltételeket, vagy ha mégis, nincsenek abban a helyzetben, hogy annak megváltoztatását kérvessék.¹⁷ Ezáltal a kötelmi jog ősi struktúrája felborult, és a szerződés sok esetben már nem az egyenrangú felek közös akaratát tükrözi. Továbbá a tömegértékesítés folytán a fogyasztói társadalomban elterjedtek a kisértékű, de széleskörű károkozások, amelyekkel szemben az érintett egyének nem lépnek fel, hiszen a perlés kockázata, illetve az arra fordítandó energia nincs arányban a jogsértés súlyával. Ennek viszont az a következménye, hogy tömeges jogsértések maradnak a jogrendszerben, ez pedig hosszú távon a joguralom torzulásához vezet. Egyre jobban látható vált, hogy a magánjog hagyományos – individualista – eszközei nem bizonyulnak alkalmasnak e problémák rendezésére. Az ilyen a jogsértések a magánjogi kódexek olyan generálklauzuláit sértik, mint a jóhiszemű és tisztességes eljárás követelménye, vagy a jó erkölcsbe ütköző

12 Lásd erről: *Bulena kontra Cseh Köztársaság* ügyben hozott ítélet, 2004. április 20., No. 57567/00.

13 Lásd erről: *Kreuz kontra Lengyelország* ügyben hozott ítélet, 2001. június 19., No. 28249/95.

14 1999. július 28., No. 22774/93.

15 A hivatkozott döntéseket idézi KONDOROSI Ferenc (2014): A tisztességes eljáráshoz való jog garanciái Az Emberi Jogok Európai Egyezményében. In GAÁL Gyula – HAUTZINGER Zoltán szerk.: *Rendészettudományi Gondolatok*, Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság. 120.

16 18/B/1994. AB határozat, ABH 1998, 570–572.

17 Lásd erről az Európai Unió Bíróságának a C-240/98 és C-244/98. számú, *Océano Grupo Editorial SA kontra Rocío Murciano Quintero és a Salvat Editores* egyesített ügyben hozott ítéletének 25. pontját.

szerződések tilalma. Ezek az alapelvek alkalmasak arra, hogy emberi jogi elvárásokat közvetítsenek,¹⁸ ezért az azokat sértő magatartások a társadalom működésének alapelveit kezdik ki.

Mindezek a változások az alapjogok védelmének újragondolását tették szükségessé. Az előbb vázolt folyamatok eredményeként a joghoz jutás akadályait felül kellett vizsgálni, mivel azok már nem csak individuális szinten jelentkeztek. Az emberi jogok érvényesítéséhez nem elég az állami beavatkozás, szükséges lett a magánjogi igényérvényesítés átstrukturálása is. Létre kellett hozni olyan igényérvényesítési eszközöket, amelyekkel reagálni lehet azokra a jogsértésekre, amelyekkel szemben egyébként senki sem lépne fel. A jogsérelmek érintetlenül hagyása *a joguralom és a jobbiztonság igényét kezdik ki*. A joghoz jutás perspektívája így tágul a jelentéstartalommal, hogy a magánjogi jogok érvényesítését biztosítani kell akkor is, ha az nem az egyéneket, hanem a társadalmi (közösségi) érdekeket, illetve a társadalom egyedenként meg nem határozott csoportját érinti, ugyanis az ilyen jogsértéseknek a közvetlen egyéni érintettség hiányában nem lenne „gazdája,” de még közvetlen érintettség esetén is az igényérvényesítés nehézsége akadályozná az egyéni fellépést.

Az előzőekben röviden vázolt helyzet persze összetett folyamat eredménye, amely korábbról indult. Az emberi jogi elvárások magánjogban történő érvényesítéséről való gondolkodás gyökerei a 19–20. század fordulójára tehetőek. Egyes jogtudósok már ekkor felismerték azt, hogy a gazdaságban a jogi kapcsolatok bonyolultabbak, a kérétek kitágultak, az emberek kisebb gondot fordítanak a tömegszerű üzleti forgalomban az egyes jogügyletek megkötésére, ezért a per kimenetele már nem csak az abban részt vevő peres feleket érinti.¹⁹ A per célja az egyéni jogviták eldöntése mellett a jogrendszer egészének (joguralom) a védelme, amely közérdekké válik.

Ebben a tanulmányban azt szeretnénk bemutatni, hogy a joghoz jutás eszméjével szoros összefüggésben fejlődött a közérdek magánjogi érvényesítésének igénye is.

A joghoz jutási reformtörekvések a 20. században

A magánjogi igényérvényesítés hagyományos félközpontú felfogása egészen a 19. század második feléig egyeduralkodó volt az európai jogi gondolkodásban. A bíró feladata a peres eljárás pártatlan levezénylése volt, a jogvita menetének alakítása a peres felekre volt bízva. Az állam nem volt érdekelt a jogviták kimenetelében. A 19. század utolsó harmadában bekövetkezett gazdasági fellendülés és a vele együtt járó társadalmi változások új helyzetet teremtettek a polgári igazságszolgáltatás számára is.²⁰ A felgyorsuló iparosodás és modernizáció a társadalmi fejlődés szempontjából azzal

18 PACZOLAY Péter előadása: „A közjog és a civiljog kapcsolata az Alaptörvényben – avagy a Ptk. alkotmányos alapjai.” Elhangzott a Magyar Jogász Egylet miskolci tagozata által szervezett konferencián 2013. február 1-jén Lillafüreden.

19 Franz KLEIN (1901): *Zeit- und Geistesströmungen im Prozesse*. Dresden. Utánnomás: Frankfurt, 1943. 15–16.

20 KENGYEL Miklós (1988): A jogérvényesítés akadályai és a „joghoz jutás” lehetőségei a polgári igazságszolgáltatásban. *Jogtudományi Közlöny*, 43. évf. 4. sz. 185.

az eredménnyel járt, hogy a hagyományos kisközösségek konfliktuskezelő szerepe csökkent, és mindinkább az individualizáció került előtérbe. Ennek következményeként a jog szerepe egyre hangsúlyosabbá vált, így a jogi előírások, illetve a jogi garanciák fontossága egyre erősödött a mindennapokban. A formális jogegyenlőséget meghaladóan a tényleges egyenlőség követelése a 20. század második felétől felerősödött a modern társadalmakban.²¹ A per kimenetele már nemcsak az abban részt vevő peres feleket érintette, hanem a társadalom egésze is érdekelté vált abban, hogy a joguralom és a jogbiztonság mint a jólét egyik megnyilvánulása sikerrel megvédhető és megtartható legyen.

Már az 1910-es évektől megjelentek a társadalmi szempontból a közérdeket védő, annak ügyében fellépő jogászok, akik egyfajta kiegyenlítő szerepet játszottak, ellensúlyozva a nagy tőke erejű és befolyású cégeket és azok jogi szakembereit. A szegények vagy az átlagpolgárok környezeti, fogyasztói, polgári jogainak védelmét, a joghoz való egyenlő hozzáférés jegyében a közérdekű perlés folyamatosan terjedt el az 1910-es évektől, melyet a későbbiekben – *Brandeis*²² szavai szerint – a „közérdekből eljáró jogászok” végezték Amerikában, míg Nyugat-Európában és nálunk elsősorban az ügyészség.²³ Hazánkban a gazdasági versenyt szabályozó megállapodásról szóló 1931. évi XX. törvénycikk engedte meg a közérdekű kereset indítását a kartellszerződésekkel szemben,²⁴ mivel a gazdasági versenyt korlátozó magatartások és a piacon az egyeduralmi helyzet megszerzése a közérdek szempontjából súlyos sérelmet jelentett.²⁵

A két világháború közötti jogfelfogás

A két világháború közötti időszakra már a jogérvényesítés feladatával, céljával kapcsolatosan a közérdek egyértelműen jelen volt, a per egyének érdekeit szolgáló jogvédelmi funkciója mellett a magánérdek szerepe már nem kizárólagos, fontos szerepet tölt be az eljárás menetében a közérdek biztosítása, amely eredményeként a per szabályozásában a bíró és a felek hatalmi viszonyát a bíró felé tolta el.²⁶ A közérdek jogban betöltött fontosságát felismerő gondolkodás a jogelméletben is megjelent. A 19. századot uraló pozitivisták szemléletmódja a századfordulót követően, a 20. század első évtizede után megingott hegemón szerepében, és egyre többen kezdték el hangoztatni a természetjog²⁷ rehabilitációjának szükségességét, illetve beszéltek

21 POKOL (2002) *i. m.*

22 Louis BRANDEIS (1905): *The Opportunity in the Law. American Law Review.* 55–63.

23 TÓTH Judit (2007): Közérdek az Európai Bíróság előtt. *Európai Tükör*, 12. évf. 1. sz. 36.

24 A törvénycikk 7. §-ának rendelkezése szerint a közérdekű kereset megindításának elrendelését a magyar királyi közgazdasági miniszternél a rendelkezésre álló adatok és bizonyítékok előterjesztésével bármely hatóság vagy magánfél kérelmezhetette.

25 TARR György (1988): A környezetvédelmi igények érvényesítésénél bevezetésre javasolható popularis actio. *Jogtudományi Közlöny*, 43. évf. 10. sz. 571.

26 TARR (1988) *i. m.* 570.

27 Aquinói Szent Tamás nyomán a természetjog kétféle fogalmát különbözteti meg. „Tiszta természetjog”-nak nevezi a természet útmutatását tartalmazó normákat, amelyek elvi jelentőségűek, változatlanok, időhöz és helyhez nem kötött igazságot fogalmaznak meg, és kiindulópontját alkotják

a természetjog aktualitásáról.²⁸ A természetjogi jogelmélet egyik változata, az arisztotelészi és a tomista felfogásból táplálkozó neoskolasztikus természetjog a tematikájában meghatározó szerepe volt a közérdekkel összefüggő problémáknak.²⁹ A természetjogias felfogás lényegét jól mutatja a korszak kiemelkedő közigazgatási jogásza, Ereky István következő megállapítása, amely szerint a közérdek szükséges körülmények között a tételes jog felett áll: „Alapelv, hogy ha a tételes jog hallgat, a hatóságok a közcélok megvalósítása és a közérdek megvédése érdekében mindent megtehetnek, ami nem sérti a tulajdon szentségét és nem korlátozza az egyéni szabadságot. Mivel nem lehet szó a tulajdon és a szabadság megsértéséről akkor, ha az érdekelt hozzájárul, a közigazgatási hatóságok a közérdek megoltalmazása és a közcélok megvalósítása érdekében az egyesek jogosítványai körét feltétlenül, kötelességeik körét pedig az ő beleegyezésükkel a tételes jog hallgatása esetén is kiterjeszthetik.”³⁰

Ehhez hasonló felfogás tükröződik a kortárs, Magyary Zoltán munkájában is, aki szerint „az intézkedések kibocsátásakor a hatóságok a hatásköri és eljárási szabályoktól eltekintve nem jogszabályokat alkalmaznak, hanem a közérdek, célszerűség és méltányosság szerint mérlegelik a helyzetet és szabad belátásuk szerint, diszkrecionális hatalommal hoznak létre eredményeket. [...] A közigazgatási hatóság jogszabályok hiánya esetén is köteles a közérdeket megoltalmazni és a közszükségletet kielégíteni.”³¹ Az osztrák jogtudós, Franz Klein a polgári per céljában megjelenő közérdeket természetjogi entitásnak értékelte. Klein a per célját a jogbéke megőrzésében és a „jogrendnek mint egésznek” a védelmében jelölte meg.³²

A '70-es évekig tartó folyamatok

A '60-as évek végéig a joghoz jutási reformfolyamatok elsőrendű célja az jogérvényesítés akadályainak felszámolása volt az eltérő társadalmi rétegek közötti szociális egyenlőtlenségek miatt. Ennek megszüntetéséhez az államnak a korábnál nagyobb részt kell magára vállalnia az igazságszolgáltatás terheiből: „Amennyiben az állam nem képes vagy nem hajlandó a joghoz jutás anyagi terhein – költségkedvezményekkel, ingyenes jogi tanácsadással, díjmentes ügyvédi képviselettel stb. – enyhíteni, a magas perköltségek nemcsak megnehezítik, hanem egyszerűen elzárhatják a jogérvényesítés útját a társadalom alsóbb rétegei előtt.”³³ Ez gyakorlatilag azt jelentette,

minden konkrét szabálynak. A „levezetett természetjog” a természet „utalásaiból” következtetéssel nyerhető konkrét útmutatás, s annyiban képvisel részleges igazságot, amennyiben a tiszta természetjogra támaszkodik.

28 SZABADFALVI József (2002): Neoskolasztikus természetjog a két világháború közötti Magyarországon. *Vigilia*, 67. évf. 8. sz. 586–594.

29 BÓDIG Máttyás (2008): Jogelméleti és politikai filozófiai reflexiók a közérdek problematikájáról. In SZAMEL Katalin szerk.: *Közérdek és közigazgatás*. Budapest, MTA Jogtudományi Intézet. 33.

30 EREKY István (1939): *Közigazgatás és önkormányzat*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia. 180.

31 MAGYARY Zoltán (1942): *Magyar Közigazgatás*. Budapest, Egyetemi Nyomda. 592.

32 KENGYEL Miklós (2003): *A bírói hatalom és a felek rendelkezési joga a polgári perben*. Budapest, Osiris Kiadó. 13.

33 Erika BOKELMANN (1973): *Rechtswegsperre durch Prozeßkosten*. Zeitschrift für Rechtspolitik. 164.

hogy a vagyoni helyzete miatt hátrányos helyzetben lévő személyek számára állami pénzből hagyományos ügyvédi képviseleti és jogi tanácsadási tevékenységet nyújtottak ingyenes alapon. Ezzel próbálta az állam kiküszöbölni a különbségeket.

A nem szocialista európai államokban a jogi segítségnyújtás három típusa alakult ki. Egyes országok törvényben lefektetett feltételek esetén „pártfogó ügyvéd” útján jogsegélyt nyújtottak az arra rászorulóknak.³⁴ Más államokban az állam olyan ügyvédi irodák működését finanszírozta, amelyek tevékenysége több volt, mint a pártfogó ügyvéd feladata, a jogi tudatosság fejlesztésében és terjesztésében is részt vettek. Mindkét modellnek voltak hátrányai, ezért egyes államok ezeket azzal próbálták kiküszöbölni, hogy a két rendszert párhuzamosan működtették.

A szocialista rendszerekben a marxista társadalomtudomány a társadalmi tulajdon és az osztályérdek meghatározó szerepét vette alapul. Abból indult ki, hogy az antagonisztikus osztályviszonyok felszámolását követően a társadalom általános érdeke (közérdeke) azonos lesz, ami harmóniában van az összhangba hozható különböző egyéni vagy csoportérdekekkel. Ez természetesen sosem valósult meg, és felismerték, hogy a társadalmi tagoltság az érdekviszonyokban is ugyanúgy megjelenik. A szocialista gazdaság válsága magával hozta a társadalmi szervezetrendszer reformjának szükségességét is. A „szocialista demokrácia” már nagyobb autonómiát biztosított a különböző társadalmi érdekcsoportoknak, főleg a szakszervezeteken és érdekképviseléseken keresztül.³⁵ A jogsegély szolgálatok fenntartása sem az állami feladatok szintjén, hanem főleg a társadalmi vagy az érdekképviseleti szervek tevékenységeként valósul meg, és az igénybevételüket nem a szociális helyzet, hanem egy adott kollektívához való tartozás biztosította. Továbbá a jogi képviselőre szoruló az ügyvédi munkaközösségekben praktizáló ügyvédek közül választhattak jogi képviselőt maguknak és a relatíve alacsony képviseleti díjat is az ügyvédi munkaközösségnek fizette meg. Az állam a joghoz jutás megkönnyítése érdekében egyrészt alacsony díjakat állapított meg a jogi szolgáltatásokra, másrésztől széleskörű és ingyenes jogi tanácsadásra kötelezte az ügyvédi munkaközösségeket.³⁶ Emellett a nyugati rendszerekkel ellentétben az aktív bírói pervezetés és a perköltség kedvezmények kiterjedtsége volt a jellemző. Az effektív bírói segítség (esetenként ügyészi támogatással is párosulva) kedvezően hatott a jogérvényesítés sikerére és az esélyegyenlőség megvalósulására.³⁷

34 Például az Egyesült Államokban az 1960-as években hozták létre a magánjogi ügyekben a *Judicare-System* állam által fizetett ügyvédi jogsegélyt. Lényege, hogy a jogi képviselőre és jogi tanácsadásra rászorult alacsony jövedelműek a helyi szociális hivatal vezetőjénél egy „jogsegély-kártyát” igényelhetnek, és ha a hivatal engedélyezi ezt, akkor kapnak egy jogsegély „hitelkártyát”, amellyel bármely ügyvédhez fordulhatnak bírói eljárásban képviselőért, vagy más jogi tanácsadásért. Lásd erről: POKOL (2002) *i. m.*

35 Kiss Barnabás (2008): Van-e ideológiamentes közérdek? (Közérdekviszonyok az 1945 utáni jog- és társadalomtudományokban. *Közérdek és közigazgatás*. Budapest, MTA Jogtudományi Intézet. 54.

36 Zhivko STALEV (1978): Access to Justice in Bulgaria. In Mauro CAPPELLETTI (ed.): *Access to Justice*. Vol. I. Book I. 235.

37 KENGYEL (1988) *i. m.* 189., 191.

A „köz” érdeke védelmének biztosítása a joghoz jutás eszméje alatt

Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés biztosításának eszméje a jóléti társadalomban – amely fokozott érzékenységet mutatott az alapjogok biztosítása iránt – túlnőtt a szociális egyenlőtlenségből eredő problémák kezelésén. Pokol Béla tanulmányában³⁸ három irányban ragadta meg a változást: 1. Egyrészt a jogsegély iránya eltolódott abból a szempontból, hogy az alkotmányos alapjogokból kiindulva biztosítják a jogi garanciákat a jogsegély igénybe vevője számára. 2. Az egyéni jogvédelemtől eltolódott a hangsúly az adott egyén átfogóbb csoportjának problémái felé, abból a meggyőződésből, hogy az egyéni jogi probléma mögött *általános társadalmi problémák állnak*, és magánjogi perekben törekednek e mögöttes általános társadalmi probléma orvoslására. Így próbaperek, tömeges perlések stb. szükségesek azért, hogy megváltozzon a jogrendszer, és így kevésbé az egyéni jogi ügy a fontos.³⁹ 3. A harmadik fontos változás abban állt, hogy elcsúszik a hangsúly a szegénység okán rászorultakról a más szempontból hátrányos helyzetben lévők felé. Vagyis emberi mivoltukból fakadó jellemzőik miatt (nemi, faji, etnikai stb.) hátrányban levők alapjogi elvi kiinduló pontra helyezett védelme jelenik meg.⁴⁰ Tehát a hetvenes évekre a joghoz jutási reformok a legfejlettebb országokban már túlléptek az individuális jogérvényesítés megkönnyítésének törekvésein, és a közösségi érdekek védelmét tűzték a zászlajukra.⁴¹ Az alanyi jogok védelme mellett a joguralom, illetve a jogbéke megőrzésének a képében hangsúlyossá vált a közérdek védelmének szükségessége is. A jóléti társadalom igényeként fogalmazódott meg, hogy az állam a polgári perben is biztosítsa a jogrend uralmát, amely már túlmutatott az egyéni jogsértések miatt indítható perek hagyományos struktúráján. A joguralom biztosítása immáron társadalmi „önérdekké” vált, az állam feladata a társadalom jogbiztonságérzésének érvényesítése a magánjogi igazságszolgáltatásban is, így ettől kezdve az állam is közvetetten érdekeltté vált a polgári

38 POKOL (2002) *i. m.*

39 Erről bővebben: Charles R. EPP (1998): *The Rights Revolution. Chicago and London*, Chicago, University Press; Stuart SCHEINGOLD (1998): *The Struggle to Politicize Legal Practice: A Case Study of Left Activist Lawyering in Seattle*. In Austin SARAT – Stuart SCHEINGOLD (ed.): *Cause Lawyering. Political Commitments and Professional Responsibilities*. New York. Oxford University Press. 118–150.

40 „Az 1964-es *Equal Opportunity Act* egy önálló jogsegélyrendszert hozott létre, amely sokmillió dolláros támogatásokat adott a fekete kisebbséget felkaroló mozgalmi jogász szektornak, és az itt kiépített technikák terjedtek el később a feminista, majd a homoszexuális-leszbikus mozgalmak jogászaktivistái tevékenységébe. De ugyanígy a korábban is létező *pro-bono ügyvédi tevékenység*, amelyet egy-egy ügyvédi iroda jótékonyági alapon nyújt a szegényebb rétegek tagjai számára, egy hangsúlyváltáson ment át, és a mozgalmár jogász egyesületek kezdték ezeket szervezni az 1960-as évek közepétől. Így például a *Lawyers Committee for Civil Rights under Law (LCCRUL)* 1964-től szervezi a *pro bono* tevékenységeket, és igyekszik átfordítani ezeket a hagyományos ügyvédi tevékenységből a mozgalmi jogászat céljaira.” Volker KNOPKE-WETZEL (1978): *Rechtshilfe in den USA*. In Erhard BLANKENBURG – Wolfgang KAUPEN (Hg.): *Rechtsbedürfnis und Rechtshilfe. Empirische Ansätze im internationalen Vergleich*. Opladen, Westdeutscher Verlag. 211.; idézi POKOL (2002) *i. m.*

41 KENGYEL (1988) *i. m.* 191.

jogi jogsértések elintézésének mikéntjében. A polgári eljárás célja kettévált, egyrészt elsődleges cél lett a felek alanyi jogának védelme, másodlagos cél pedig a törvénysértés megszüntetése, a törvényesség biztosítása az állam jogpolitikájának megfelelően.⁴² A társadalmi érzékenység növekedése folytán közérdekké vált, és állami perindításra adott lehetőséget az is, ha a társadalom valamely tagja a helyzeténél fogva képtelen volt érvényesíteni igényét.⁴³

Viszont a közösségi érdekeknek a magánszemélyek általi érvényesítése sehogy sem lett volna összeegyeztethető a perlési legitimáció, a képviseleti jogosultság vagy a jogerő évszázados fogalmával.⁴⁴ A kérdés az volt, hogy a közösségi érdekek biztosítása hogyan törí át a hagyományos magánjogi perstruktúrát. A polgári eljárásjog klasszikus rendszerében az igényérvényesítés lehetősége (kereshetőségi jog) az anyagi jogi érdekeltségen alapul, mivel a magánjogi igényérvényesítés alapvetően a magánszemélyek egyedi jogvitáinak kezelésére jött lére, így a közérdek érvényesítése a perlési legitimáció újragondolását is szükségessé tette. Súlyom Lászlót idézve „a klasszikus magánjogi kép elsápadása és a liberális polgári jog struktúrájának felbomlása nyomán a jogérvényesítés arénájában olyan kollektív érdekek jelentek meg, amelyeknek a kifejezésére az individuális szemléletű polgári permodell alkalmatlannak bizonyult.”⁴⁵ Ez viszont nem adott lehetőséget a közösségi szinten megjelenő érdekek érvényesítésére. A változás lényege az eljárásjogi felhatalmazáson alapuló (anyagi jogi sérelem nélküli) perindítás lehetőségének megteremtése volt, a főleg állami szervek számára. Az eljárási legitimáció (törvényi felhatalmazáson alapuló perindítási jog) már lehetővé tette azt, hogy az említett „közös” érdekek is elismerésre kerülhessenek a magánjogi igényérvényesítés rendszerében.⁴⁶ Ezeket a kollektív érdekeket vagy az általános diffúz érdekeket védelmezik a közérdekű igényérvényesítés jogintézményei. Így tehát a joghoz jutás nemcsak jogelméleti megközelítés volt, hanem gyakorlati reformprogrammá is vált.⁴⁷

Mindennek társadalmi szempontból a legfontosabb következménye az volt, hogy egyrészt nemcsak a tényleges, hanem a potenciális „sértettek” is jogorvoslatot kaphattak, mivel az elszigetelt jogsértéseken túl fel lehetett lépni a jogsértő gyakorlatok-

42 SZILBEREKY Jenő (1973): *Társadalmi fejlődés és polgári eljárás*. Budapest, Kögazdasági és Jogi Könyvkiadó. 142–143.

43 „Az ügyész polgári perbeli szereplésének klasszikus területe általában a magánjogi jogállással összefüggő perek, amelyekben a fél képtelen a saját érdekeit képviselni... Ezt a klasszikus képet tehát a beavatkozás korlátozottsága jellemzi, továbbá, hogy a közérdek kifejezetten az adott fél érdekén keresztül, illetve annak keretein belül érvényesül.” SÓLYOM László (1980): *Környezetvédelem és polgári jog*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 135.

44 KENGYEL (1988) i. m. 191.

45 SÓLYOM (1980) i. m. 130.

46 A társadalmi szinten megjelenő jogi igények érvényesítésének közérdekűsége már az ókori görög filozófiában is megjelent. Arisztotelész normatív politikai filozófiájában fektette le, hogy a politikai közösség olyan jó létrehozására jön létre, amit más módon nem lehet realizálni. ARISZTOTELÉSZ (1994): *Politika*. Budapest, Gondolat. 1252.

47 Mauro CAPELLETTI (1992): Access to Justice as a Theoretical Approach to Law and Practical Programme for Reform. *South African Law Journal*, Vol. 1. 22.

kal szemben is. Másrészt olyan feljogosított szervek, szervezetek jelentek meg, amelyek pert indíthattak olyan jogok érdekében is, amelyeket egyébként senki nem védett (például környezeti vagy esélyegyenlőségi jogsértések, jogvédelmi képességgel nem rendelkezők képvisellete stb.).

A közérdek figyelembevételének története az equity bíraskodásba nyúlik, amelynek szelleme mindig is megkövetelte, hogy a per eredménye lehetőleg mindkét fél szempontjainak eleget tegyen, sőt esetleg a kívülállókénak is.⁴⁸ Ha történetileg áttekintjük a perlési struktúra változásait, a közérdekű fellépés kialakulásának első lépcsőfoka az olyan egyéni perindítások lehetővé tétele volt, amelyeket az egyének a közösségi érdekek képviseletében indíthattak. Az egyéni felperesek mögött különböző csoportosulások álltak, amelyek az eljárást próbaperként finanszírozták. A kidogozottabb reformok a közérdek védelmében elismerték a különböző csoportok keresetindításának a szükségességét. Végül nem ez az út bizonyult célravezetőnek, hanem a perjogi struktúrába könnyebben illeszthetően az állami szervek, vagy más szervezetek perindítási lehetőséggel való feljogosítása terjedt el. Ez a megoldás az állampolgárokat sem zárta el attól, hogy a közösségi érdekek miatt kezdeményezhessenek eljárásokat. Közvetett módon lett erre lehetőségük azáltal, hogy a jogszabály érvényesítésére nem ők maguk voltak jogosultak, hanem azt valamely arra feljogosított szervnél kezdeményezhették. A tárgyi jog által nem közvetlenül védett egyéni érdekeket Jhering a tárgyi jog reflexhatásának, Jellinek pedig reflexjogoknak nevezte.⁴⁹ Schönke az alanyi jogoknak a polgári per általi védelmét csak az objektív jogvédelem reflexhatásának tekintette.⁵⁰ Tehát az egyéni perlés mellett egyre több jogrendszer vezetett be különböző típusú közérdeket védő, vagy meghatározott csoportérdekek érvényesítését megkönnyítő⁵¹ (kollektív) jogorvoslati mechanizmusokat. Európában elsősorban a közérdekű per intézménye nyert teret,⁵² a jogi hagyományokat tekintve a kontinentális modellhez inkább ez állt

48 Abram CHAYES (1976): *The Role of the Judge in Public Law Litigation*. Harvard Law Review. 1293.

49 TAKÁCS Péter: *Az emberi jogok jogelméleti kérdései*. Forrás: jog.unideb.hu/documents/tanszekek/jogbolcseleti/tanszegdletek/2011-12/2011-12-2/takacs_p-_az_emberi_jogok_jogelmleti_krdsei_a_jogok.pdf (2016. 09. 30.) 21.

50 Adolf SCHÖNKE (1950): *Das Rechtsschutzbedürfnis. Studien zu einem zivilprozessualen Grundbegriff*. Frankfurt–Berlin. 12.

51 Az európai országok mind eltérő megközelítéssel láttak hozzá eme jogintézmények megalkotásához. Mondhatni, minden jogrendszert egyedi konstrukciók jellemeznek, ahol a csupán bizonyos aspektusokban megvalósuló európai uniós jogharmonizációnak és az USA jogából származó class action általánosnak tekinthető hatásának tudható be, hogy néhány közös vonást egyáltalán felfedezhetünk. Ma már szinte minden európai országban találhatunk olyan kollektív igényérvényesítési formákat, amelyek a versenyjogsértések miatti magánjogi igények érvényesítésére alkalmasak, illetve amelyeket egyes esetekben kifejezetten fogyasztóvédelmi-versenyjogi célra alkottak meg. Lásd erről bővebben: LÉGRÁDI István (2014): *Mintaértékű kollektív igényérvényesítési eljárások Németországban – figyelemmel az uniós jogfejlődésre*. Themis. 119.

52 Az első közérdekű keresetek Belgiumban, Franciaországban, Hollandiában vagy Svájcban voltak a szakszervezetek keresetindítási jogát a tarifaszervezetekkel és a munkavállalók kollektív jogaival kapcsolatos vitákban. Keresetindítási jog illeti meg a fogyasztóvédelmi szervezeteket Ausztriában, Németországban és Olaszországban, a faji megkülönböztetés ellen küzdő szervezeteket Belgiumban és a természetvédelmi egyesületeket Franciaországban. Lásd erről

közelebb.⁵³ Az amerikai gyökerekből táplálkozó csoportper (*class action*) szigorúan a common law körébe tartozó eljárásnak tekintették. Eredetileg az volt a célja, hogy kompenzációt biztosítson sok relatív csekély összegű kár esetén, és megnyissa az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést azon emberek csoportja részére, aki feltehetően nem élnének az egyéni perlés eszközeivel. A '60–'70-es években a gigantikus kártérítési eljárások relatív új élménye messze túlmutatott a class action eredeti modelljén. Mindez természetesen visszahatott a célokra is, szélesebb lett az eljárás alkalmazási területe, nagyobb az ügyek sokfélesége. Új célok jelentek meg, a class action új kollektív és általános értékek érvényre juttatása felé orientálódik.⁵⁴

A két fenti alapmodell mellett az optimális megoldást kereső elméletek körében a közérdek érvényesítésnek azon módja is népszerű elgondolás volt, miszerint bármely személy eljárást indíthat a közérdek sérelmére hivatkozva (*actio popularis*).⁵⁵ Ténylegesen azonban ennek megvalósítása nem volt jellemző. Hollandia, Írország és az USA bizonyos tagállamai engedik csak meg az egyes állampolgároknak a közérdekű perlést.⁵⁶ Tehát a közösségi érdekek védelmének állami megoldása tűnt célravezetőbbnek, legalábbis ha az Európai országok jogrendszereit nézzük. A lehetőség-keresés alternatív megoldásai között megtaláljuk még azokat „a magasan kvalifikált speciális állami képviseleti irodákat”, amelyek Cappelletti⁵⁷ kutatása szerint fontosak lehetnek, de önmagában korlátozott értékűek. Döntéseiket a szervezeten megjelenített érdekek befolyásolják, viszont éppen a közösségi érdekek azok, amelyek csak ritkán szerveződnek olyan koherens csoportokká, amelyek az állami képviseleti irodák

bővebben: Kees GROENENDIJK (1982): *Die Wahrnehmung gebündelter Interessen im Zivilprozeß*. Zeitschrift für Rechtssoziologie. 242.; A skandináv országokban előforduló megoldás esetén, amikor a fogyasztói ombudsman jut szerephez az eljárásban szintén a jogsértések megszüntetése iránti perek a jellemzőek, az ombudsman nem indíthat pert kártérítés iránt. HARSÁGI Viktória (2016): A modellválasztás dilemmái a kollektív igényérvényesítés hazai szabályozásánál. *Eljárásjogi Szemle*, 1. évf. 27. Franciaországban csak az úgynevezett „standard” szerződések alapján létrejött fogyasztói szerződések esetén megengedett a közérdekű perindítás. KOVÁCS Mária Mónika: *Gondolatok a közérdekű keresetről*. Forrás: [www.jogiforum.hu/files/publikaciok/kovacs_maria_monika-gondolatok_a_kozerdeku_keresetrol\[jogi_forum\].pdf](http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/kovacs_maria_monika-gondolatok_a_kozerdeku_keresetrol[jogi_forum].pdf) (2017. 03. 25.). A német Verbandsklage jogintézménye a közérdek érvényesítését szolgálja a fogyasztók védelme érdekében, a tisztességtelen szerződési feltételek alkalmazásának megszüntetésével. A fogyasztók kárának megtérítése nem része az eljárásnak.

53 James FOWKES (2012): *Civil procedure in public interest litigation: tradition, collaboration and the managerial judge*. Cambridge, Journal of International and Comparative Law. 241–242.

54 HARSÁGI (2016) i. m. 25.

55 SÓLYOM (1980) i. m. 130.

56 JULESZ Máté (2006): Egy modern jogi eszköz a környezet védelmében. *Magyar Tudomány*, 166. évf. 12. sz. 1476.

57 Ebben az időszakban megindultak olyan kutatások is, amelyek a joghoz jutás tényleges akadályait voltak hivatottak felmérni a polgári igazságszolgáltatás tekintetében. A legismertebb a Mauro Cappelletti nevével fémjelzett négykötetes elemzés, amely harmadik ország kutatási eredményeit tartalmazta (Access to Justice). A kutatás teljes eredményét áttekintő tanulmánykötet: *The Florence Access-to-justice Project. A Series Under the General Editorship of Mauro Cappelletti and Bryant Garth*. Vol. I. A World Survey. Milano, 1978.; Vol. II. Promising Institutionis. Milano, 1979.; Vol. III. Emerging Issues and Perspectives. Milano, 1979.; Vol. IV: The Anthropological Perspective, Milano, 1979.

befolyásolására képesek lennének. Az ebből adódó hátrányok elsősorban a fogyasztó és a környezetvédelem területén jelentkeznek.⁵⁸ A közösségi érdekek állam általi képviselésének a fejlődésében új fordulatot jelentett az ombudsman és a közügyvéd (*public advocate*) intézményének a megjelenése. Például a svéd fogyasztóombudsman feladata a széttagozott fogyasztói közösségi érdekek képviselete volt. Az Egyesült Államokban több tagállamában a hetvenes évek derekán létrehozták az állam által fizetett közügyvéd intézményét, aki a fogyasztók, az emberi környezet, az idős emberek és más hasonló szervezetlen csoportok nem-képviselet érdekeit védte.⁵⁹ A közügyvéd felléphetett a csoportperekben is a közösség képviselőjeként, így az amerikai rendszerben kettős funkciót töltött be. Hazai példát is találunk a közérdek védelmének lehetővé tételére: a fogyasztókat ért vagyoni hátrányok miatt a tisztességtelen gazdasági tevékenység tilalmáról szóló 1984. évi IV. törvény 21. §-a (1) bekezdése alapján volt helye közérdekű perindításnak. A jogszabályhely szerint, aki tisztességtelen gazdasági tevékenységgel a fogyasztók széles körét érintő és jelentős nagyságú hátrányt okoz, azzal szemben – a Szakszervezetek Országos Tanácsa, a Magyar Kereskedelmi Kamara vagy a Fogyasztók Országos Tanácsa, illetőleg a szövetkezetek országos érdekképviseleti szervei pert indíthatnak a fogyasztók jogainak érvényesítése iránt még akkor is, ha a sérelmet szenvedett személy nem állapítható meg.

A joghoz jutás új kihívásai

A modern piacgazdaság és az információs társadalom rohamos fejlődése – a volt szocialista országokban az egypártrendszer bukásától – a társadalom működésében is jelentős változásokat hozott magával. A sorozatgyártásnak a múlt század második felétől kezdődő fejlődését követően a kereskedelmi tranzakciók „tömegesítése” jelentős változásokat váltott ki a szerződések megkötésében, valamint az árusítás és a szolgáltatások nyújtásának körülményeiben. Az információs társadalom megjelenése, valamint a távértékesítések és az elektronikus kereskedelem által teremtett lehetőségek új előnyöket kínálnak, ugyanakkor az egyének újfajta nyomás alá kerülhetnek, és új veszélyekkel szembesülhetnek. A nyilvános ajánlatok, a fogyasztói csoportok, az agresszív hirdetésözön és marketing, a szerződéskötés előtti nem megfelelő tájékoztatás, az általánossá vált tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok, valamint a versenyellenes magatartások elburjánzása kárt okoz az esetek túlnyomó részében nem is azonosított, illetve nehezen azonosítható, jelentős rétegeknek.⁶⁰ A piaci folyamatok ilyen alakulása mellett a jog megnövekedett szerepe sürgetővé teszi a joghoz jutás feltételeinek és az esetleges akadályainak a vizsgálatát, amelynek központi eleme immáron a közérdekű társadalmi intézmények (tisztességes gazdasági verseny, fenn-

58 KENGYEL (1988) *i. m.* 191.

59 KENGYEL *uo.*

60 NYAKAS Levente (2005): *Elemzés a médiaszabályozó hatóságok munkájáról, valamint a nemzetközi audiovizuális szabályozás irányairól.* Forrás: www.akti.hu/periodika/dok/jog_kul_0507.pdf (2016. 08. 27.) 7–9.

tartható fogyasztás stb.) védelme. A tisztességtelen verseny elleni fellépés közvetlenül védi a versenytársak és a fogyasztók mellett a piac működőképességéhez fűződő közérdeket is; Raiser híressé vált formulája szerint a versenytársra és a fogyasztóra vonatkozó tisztességtelenség mellé lép a piacra vonatkoztatott tisztességtelenség.⁶¹ A társadalom nagyobb csoportjait, illetve a társadalmi intézményeket érő veszélyek ellen – ahogy arról már fentebb szó volt – a magánjog szférájában két eszköz alakult ki: a csoportos perindítás és közérdekű perlés lehetőségének megteremtése. Azokon a területeken, ahol a társadalmi intézmények működésének védelme szükséges magánjogi eszközökkel, a magánszemélyekből álló csoportok keresetindítási joggal való felruházása nem oldotta meg a közösségi érdekek képviselőitől valamennyi problémáját.⁶² A piac működőképességéhez fűződő közérdek megvédésére a csoportos perindítás közvetlenül nem alkalmas, mivel az az alapvető feladata, hogy az egyéni perindítás súlyát a csoport megnövelje a költségek kockázatának csökkentése mellett. A közérdekű eljárásokban keresetindítással biztosított az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést azokban az esetekben is, amikor az egyéni perindítás nem történne meg, mivel az egyéni sérelem nem olyan mértékű, hogy elérje a perindítási küszöböt, vagy túlságosan nagy kockázatot jelentene a perindító oldalán, illetve az igényérvényesítés más akadályba ütközik.⁶³ Ez különösen igaz a kis összegeket érintő követelésekre, ahol a kollektív kár a piaci méretekhez viszonyítva sokkal nagyobb.⁶⁴ A magas költségek és a peresedés kockázata gazdaságtalanná teszi a fogyasztó számára, hogy olyan bírósági eljárási illetékeket, ügyvédi és szakértői díjakat fizessen, amelyek esetleg meghaladják a kártérítés mértékét. Szükséges ezért közérdekű perlés útján beavatkozni a fogyasztó védelme érdekében, aki általában gyengébb pozícióban van.

Az Európai Parlament 1996. november 14-i állásfoglalásában kifejezésre juttatta, hogy az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés egyrészt emberi alapjog, másrészt a jogbiztonság úgy nemzeti, mint közösségi szinten történő biztosításának elengedhetetlen feltétele.⁶⁵ Ezt követően az Európai Unió Bizottsága adott ki egy úgynevezett fehér könyvet,⁶⁶ melyben kinyilvánította, hogy a kollektív jogorvoslat két mechanizmusának párhuzamos kell érvényesülni. Lehetőséget kell biztosítani bizonyos feljo-

61 VÖRÖS Imre (1998): Versenyjogi dilemmák (Egy monográfia margójára). *Jogtudományi Közöny*, 43. évf.

62 KENGYEL (1988) *i. m.* 191.

63 Az Alkotmánybíróság a devizahiteles perekkel összefüggésben hozott határozatában arra az álláspontra helyezkedett, hogy az ilyen ügyekben a jogviták hatékony és gyors befejezése lehetőségének törvényi biztosítása közérdek. Vö. 2/2015. (II. 2.) AB határozat 41. pont., ABH 2015, 31.

64 Ötből egy európai fogyasztó nem fordul bírósághoz 1000 eurónál alacsonyabb összeg miatt. Az emberek fele azt állítja, hogy 200 eurónál alacsonyabb összeg miatt nem fordul bírósághoz. – Az igazságszolgáltatáshoz való hozzájárásról szóló külön Eurobarométer jelentés, 2004. október 29.

65 Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság Véleménye a kollektív keresetek szerepének és rendszerének meghatározása a fogyasztókkal kapcsolatos közösségi jog területén (2008/C 162/01) Az Európai Unió Hivatalos Lapja, 2008. 06. 25., C162/4.

66 Fehér könyv az EK trösztellenes szabályainak megsértésén alapuló kártérítési keresetekről (2008. 04. 02.) COM(2008)165 végleges.

gosított szervek (ideértve állami és magánjogi szervezeteket is) számára, hogy az azonosított vagy – ritkább esetben – azonosítható károsultak nevében felléphessenek. Emellett a szabad részvételen alapuló (*opt-in*) közös kereseteknek is teret kell adni.

Az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban: EUB) több döntésében is megfogalmazta, hogy a fogyasztók hátrányos helyzete ténylegesen elzárhatja őket a bírósághoz fordulástól. Először a C-240/98. és C-244/98. számú, *Océano Grupo Editorial SA kontra Rocío Murciano Quintero és a Salvat Editores* egyesített ügyben hozott ítéletének 25. pontjában mondta ki, hogy a fogyasztó az eladóhoz vagy a szolgáltatóhoz képest hátrányos helyzetben van, mind tárgyalási lehetőségei, mind pedig információs szintje tekintetében, amely helyzet az eladó vagy a szolgáltató által előzetesen meghatározott feltételek elfogadásához vezet anélkül, hogy a fogyasztó befolyásolni tudná ezek tartalmát.⁶⁷ Az EUB szerint az egyes perindítással kapcsolatos nehézségek a fogyasztó számára visszatartó hatásúak lehetnek, és arra indíthatják, hogy teljesen lemondjon a jogvédelemről. A C-473/00. számú, *Cofodis SA kontra Jean-Louis Fredout* ügyben hozott ítélet 34. pontjában foglaltak szerint a fogyasztónak nyújtott védelemnek ki kell terjednie azokra az esetekre is, amikor az eladóval vagy szolgáltatóval tisztességtelen feltételeket tartalmazó szerződést kötött fogyasztó tartózkodik attól, hogy e feltétel tisztességtelen jellegére hivatkozzon, vagy azért, mert nem ismeri jogait, vagy azért, mert e hivatkozástól visszatartják őt egy esetleges bírósági eljárás költségei. Az EUB a fogyasztók jogérvényesítése elősegítésének elvét tovább tágította a C-243/08. számú, *Pannon GSM Zrt. kontra Sustikné Győrfi Erzsébet* ügyben hozott ítéletben. E szerint a bíróságnak tevőlegesen is kell segítenie a fogyasztó jogainak védelmét azzal, hogy a tisztességtelenséget a bíróságnak hivatalból vizsgálnia kell (30. pont).

Az EUB esetjogában a közérdekű fellépés fontossága – mint a joghoz jutás biztosításának egyik eszköze – is rögzítésre került. A már hivatkozott *Océano Grupo Editorial SA kontra Rocío Murciano Quintero és a Salvat Editores* egyesített ügyek-

67 Az általános szerződési feltételt (blankettaszerződések, üzletszabályzatok) az azt alkalmazó vállalkozás több szerződés fogyasztókkal történő megkötése céljából egyoldalúan, a másik fél közreműködése nélkül előre meghatározza, és tartalmát a felek egyedileg nem tárgyalják meg. Az általános szerződési feltételek természetes jelenségei a kereskedelmi forgalomnak, hiszen az előre elkészített szerződések, nyomtatványok nagyban megkönnyítik az üzletkötés folyamatát. A fogyasztónak nem kell a hosszú, gyakran bonyolult, akár több száz oldalt is kitevő jogi szöveget áttanulmányoznia, általában csak megadja személyes adatait, vagy egy-két oldalas kivonatot kap a fontosabb tudnivalókról, vagy adott esetben az interneten néhány kattintással köti meg a szerződést, és egyszerűen csak kipipálja, hogy a feltételeket elfogadta. Tehát az általános szerződési feltételek úgy válnak a fogyasztói szerződés részévé, és határozzák meg a szerződéses viszony minden elemét, hogy a fogyasztók rendszerint azt nem olvassák el. Ennek oka nem a fogyasztók általános nemtörődömségében, felelőtlenségében keresendő, hanem abban, hogy az átlagember (átlagfogyasztó) sem felkészültsége, sem ideje, sem reális lehetősége sincs a feltételek megismerésére, vagy ha mégis megismerné azok módosítására a felek egyenlőtlen erőegyensúlyából következően nincs tényleges mód. Mindebből következően megállapítható, hogy az ilyen eljárásoknál az adja a közérdekűség egyik pillérét, hogy az általános szerződési feltételeket elkészítő vállalkozások kihasználva azt, hogy a fogyasztók különösen kiszolgáltatott helyzetét, ne élhessenek vissza hatalmukkal, és ne kényszeríthessék rá a fogyasztókra a számukra kedvező feltételeket, ezzel befolyásolva hátrányosan gazdasági verseny tisztaságát.

ben állapította meg a bíróság, hogy az olyan esetek, amelyekben ugyanazon jogsértés valószínűleg sok fogyasztót érint, és ezért ugyanazok a jogsértő magatartások fogják érinteni őket, nem tűnik eléggé hatékony jogorvoslatnak az, ha az egyes sérelmet szenvedett fogyasztóra van bízva, hogy keresetet indít-e, vagy akár más módon fellép-e jogai érdekében. Végül a C-472/10. számú, *Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság kontra Invitel Távközlési Zrt.* ügyben az EUB mellett eljáró Verica Trstenjak főtanácsnok 2011. december 6-án ismertetett indítványának 41. pontjában olvasható az a fontos megállapítás, hogy az arra feljogosított szervezet által indítható kereset hozzájárul a fogyasztó helyzetének eljárásjogi szinten történő felértékeléséhez, és mentesíti őt például a polgári jogi perben a peresztességgel járó költségkockázat alól, ami éppúgy visszatarthat egy fogyasztót az egyedi jogérvényesítéstől, mint az egyedi esetben túl alacsony perérték, amely nem érné meg az egyéni ráfordítást.

Összegzés

Összességében látható, hogy a joghoz jutás tekintetében az egyenlőség-felfogás alapvető lényege, hogy különféle csoportok, így a szociális helyzetük, koruk, nemük vagy más tulajdonságaik alapján a többségtől különböző személyek jellemzői a vonatkozó szabályozásban szerepet kapnak a formális egyenlőségfelfogásból eredő visszásságok kompenzálására. Ez olyan helyzetekben válik jelentőssé, amikor a formai szempontból azonos módon történő kezelés ellenére sem beszélhetünk ténylegesen egyenlő esélyekről, illetve helyzetekről.⁶⁸ Az egyenlőség érdekében „gondviselő állam” kompenzáló, korrekciós juttatásokkal igyekszik csökkenteni a jogosultak és a többi „használatba vevő” közötti különbségeket.⁶⁹ Emellett azonban az egyenlőségfelfogásba annak is bele kell tartoznia, hogy az állam olyan intézmények működtetését biztosítja, amely megvédi a társadalmat diffúz jogsértésektől. A jogvédelem akkor megfelelő, ha egyenlően és hatékonyan biztosítja a jogérvényesítéshez való hozzáférés lehetőségét, hiszen a jogvédelmi rendszerek megválasztásának és megfelelő működtetésének hatása van a jogviszonyokban részt vevő szereplők magatartására.

Tehát a 21. században új kihívásokkal kell szembenézni a joghoz jutás eszméjének tényleges megvalósításához. A '70-es évek közérdekű törekvései megmutatták, hogy az egyének előtt emelkedő perindítási akadályok lebontása nem elegendő, mivel a társadalom működését biztosító intézményeket kikezdő jogsértések túlmutatnak az egyéni érdeksérelmeken. A jelen korban a modern piacgazdaságban, különösen az információs alapú szolgáltatások egyre bonyolultabbá válása olyan jogi felkészültséget és informáltságot várna az emberektől, amely megszerzése gyakorlatilag lehetetlen. A társadalom egyre védtelenebb a kollektív szinten jelentkező jogsértő

68 SZAJBÉLY Katalin (2004): A pozitív intézkedések fogalma és alkalmazásuk lehetősége a faji diszkrimináció elleni küzdelemben az Európai Unió tagállamaiban. *Jogelméleti Szemle*, 3. sz. Forrás: jesz.ajk.elte.hu/szajbely19.html (2017. 04. 10.)

69 KAKASY Judit (1999) ford.: A pozitív diszkrimináció változatai. Les politiques de discrimination positive. [Dossier.] = *Problemes politiques et sociaux. Kisebbségkutatás*, 8. évf. 4. sz.

magatartásokkal szemben. Figyelemmel kell lenni továbbá arra is, hogy a globális informatikai térben a szolgáltatások határ nélküliek, így a jogsértések sem állnak meg az államhatároknál. Az egyes emberi jogok, illetve az emberi jogok különböző nemzedékei olyan szorosan összefüggnek, hogy egyiknek a hatékony élvezete sem biztosítható a másik nélkül. A világ egyik pontján sem biztosíthatók maradéktalanul az emberi jogok úgy, ha máshol tömegesek a jogsértések.⁷⁰ Mindezek miatt az emberi jogok biztosításához a kollektív jogsértések elleni fellépésnek a magánjog területén is egyre fontosabb a szerepe.

Felhasznált irodalom

- ARISZTOTELÉSZ (1994): *Politika*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- BENDER, Rolf – SCHUMACHER, Rolf (1980): *Erfolgsbarrieren vor Gericht. Eine empirische Untersuchung zur Chancengleichheit im Zivilprozeß*. Tübingen.
- BLANKENBURG, Erhard (1999): The Lawyers' Lobby and the Welfare State: The Political Economy of Legal Aid. In REGAN, Francis – PATERSON, Alan – GORIELY, Tamara – FLEMING, Don (eds.): *The Transformation of Legal Aid. Comparative and Historical Studies*. New York, Oxford University Press, First Edition.
- BÓDIG Mátyás (2008): Jogelméleti és politikai filozófiai reflexiók a közérdek problematikájáról. In SZAMEL Katalin szerk.: *Közérdek és közigazgatás*. Budapest, MTA Jogtudományi Intézet. 33–53.
- BOKELMANN Erika (1973): *Rechtswegesperre durch Prozeßkosten*. Zeitschrift für Rechtspolitik.
- BRANDEIS, Louis (1905): *The Opportunity in the Law*. *American Law Review*.
- CAPELLETTI, Mauro (1992): Access to Justice as a Theoretical Approach to Law and Practical Programme for Reform. *South African Law Journal*, Vol. 1.
- CHAYES, Abram (1976): *The Role of the Judge in Public Law Litigation*. Harvard Law Review.
- EPP, Charles R. (1998): *The Rights Revolution*. Chicago and London, Chicago University Press.
- EREKY István (1939): *Közigazgatás és önkormányzat*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- FOWKES, James (2012): *Civil procedure in public interest litigation: tradition, collaboration and the managerial judge*. Cambridge, Journal of International and Comparative Law.
- GROENENDIJK, Kees (1982): *Die Wahrnehmung gebündelter Interessen im Zivilprozeß*. Zeitschrift für Rechtssoziologie.
- HARSÁGI Viktória (2016): A modellválasztás dilemmái a kollektív igényérvényesítés hazai szabályozásánál. *Eljárásjogi Szemle*, 1. évf. 24–29.
- JULESZ Máté (2006): Egy modern jogi eszköz a környezet védelmében. *Magyar Tudomány*, 166. évf. 12. sz. 1476–1488.
- KAKASY Judit (1999) ford.: A pozitív diszkrimináció változatai. Les politiques de discrimination positive. [Dossier.] = Problemes politiques et sociaux. *Kisebbségkutatás*, 8. évf. 4. sz. 542–545.
- KENGYEL Miklós (1988): A jogérvényesítés akadályai és a „joghoz jutás” lehetőségei a polgári igazságszolgáltatásban. *Jogtudományi Közlöny*, 43. évf. 4. sz. 185–194.
- KENGYEL Miklós (2001): *Magyar polgári eljárásjog*. Budapest, Osiris Kiadó.

70 KONDOROSI Ferenc: *Klimaváltozás és emberi jogok*. Forrás: realzoldek.hu/dok/klima-kondorosi.doc (2017. 04. 24.)

- KENGYEL Miklós (2003): *A bírói hatalom és a felek rendelkezési joga a polgári perben*. Budapest, Osiris Kiadó.
- KISS Barnabás (2008): Van-e ideológiamentes közérdek? (Közérdekviszonyok az 1945 utáni jog- és társadalomtudományokban.) *Közérdek és közigazgatás*. Budapest, MTA Jogtudományi Intézet.
- KLEIN, Franz (1901): *Zeit- und Geistesströmungen im Prozesse*. Dresden. Utánnomás: Frankfurt, 1943.
- KNOPPKE-WETZEL, Volker (1978): Rechtshilfe in den USA. In BLANKENBURG, Erhard – KAUPEN, Wolfgang (Hg.): *Rechtsbedürfnis und Rechtshilfe. Empirische Ansätze im internationalen Vergleich*. Westdeutscher Verlag, Opladen.
- KONDOROSI Ferenc (2014): A tisztességes eljáráshoz való jog garanciái Az Emberi Jogok Európai Egyezményében. In GAÁL Gyula – HAUZINGER Zoltán szerk.: *Rendészettudományi Gondolatok*. Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság.
- KONDOROSI Ferenc (2017): *Klímváltozás és emberi jogok*. Forrás: realzoldek.hu/dok/klima-kondorosi.doc (2017. 11. 30.)
- KOVÁCS Mária Mónika: *Gondoltok a közérdekű keresetről*. Forrás: [www.jogiforum.hu/files/publikaciok/kovacs_maria_monika-gondolatok_a_kozerdeku_keresetrol\[jogi_forum\].pdf](http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/kovacs_maria_monika-gondolatok_a_kozerdeku_keresetrol[jogi_forum].pdf) (2017. 03. 25.)
- LÉGRÁDI István (2014): *Mintaértékű kollektív igényérvényesítési eljárások Németországban – figyelemmel az uniós jogfejlődésre*, Themis.
- MAGYARY Zoltán (1942): *Magyar Közigazgatás*. Budapest, Egyetemi Nyomda.
- NYAKAS Levente (2005): *Elemzés a médiaszabályozó hatóságok munkájáról, valamint a nemzetközi audiovizuális szabályozás irányairól*. Forrás: www.akti.hu/periodika/dok/jog_kul_0507.pdf
- PACZOLAY Péter előadása: *A közjog és a civiljog kapcsolata az Alaptörvényben – avagy a Ptk. alkotmányos alapjai*. Elhangzott a Magyar Jogász Egylet miskolci tagozata által szervezett konferencián 2013. február 1-jén Lillafüreden.
- POKOL Béla (2002): A joghoz jutás esélyei. *Jogelméleti Szemle*, 2. sz. Forrás: jesz.ajk.elte.hu/pokol10.html (2017. 04. 24.)
- SCHEINGOLD, Stuart (1998): The Struggle to Politicize Legal Practice: A Case Study of Left Activist Lawyering in Seattle. In SARAT, Austin – SCHEINGOLD, Stuart (ed.): *Cause Lawyering. Political Commitments and Professional Responsibilities*. New York, Oxford University Press. 118–150.
- SCHOLLER, Heinrich (2004): Der gleiche Zugang zu den Gerichten. *Jura*, 2. sz.
- SCHÖNKE Adolf (1950): *Das Rechtsschutzbedürfnis. Studien zu einem zivilprozessualen Grundbegriff*. Frankfurt–Berlin.
- SÓLYOM László (1980): *Környezetvédelem és polgári jog*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- STALEV, Zhivko (1978): Access to Justice in Bulgaria. In CAPPELLETTI, Mauro (ed.): *Access to Justice*. Vol. I. Book I.
- SZABADFALVI József (2002): Neoskolasztikus természetjog a két világháború közötti Magyarországon. *Vigilia*, 67. évf. 8. sz. 586–594.
- SZAJBÉLY Katalin (2004): A pozitív intézkedések fogalma és alkalmazásuk lehetősége a faji diszkrimináció elleni küzdelemben az Európai Unió tagállamaiban. *Jogelméleti Szemle*, 3. sz. Forrás: jesz.ajk.elte.hu/szajbely19.html (2017. 04. 10.)
- SZILBEREKY Jenő (1973): *Társadalmi fejlődés és polgári eljárás*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- TAKÁCS Péter: *Az emberi jogok jogelméleti kérdései*. Forrás: jog.unideb.hu/documents/tanszekek/jogbolcseleti/tanseguletkek/2011-12/2011-12-2/takcs_p_az_emberi_jogok_jogelmleti_krdsei__a_jogok.pdf (2017. 11. 30.)

- TARR György (1988): A környezetvédelmi igények érvényesítésénél bevezetésre javasolható popularis actio. *Jogtudományi Közlöny*, 43. évf. 10. sz. 567–576.
- The Florence Access-to-justice Project. A Series Under the General Editorship of Mauro Cappelletti and Bryant Garth.* Vol. I. A World Survey. Milano, 1978; Vol. II. Promising Institutionis. Milano, 1979; Vol. III. Emerging Issues and Perspectives. Milano, 1979; Vol. IV: The Antropological Perspective, Milano, 1979.
- TÓTH Judit (2007): Közérdek az Európai Bíróság előtt. *Európai Tükör*, 12. évf. 1. sz. 31–58.
- ÚJLAKI László (1994): A felek polgári eljárásjogi egyenlősége és az eljárási kedvezmények. *Jogtudományi Közlöny*, 49. évf. 11–12. sz. 447–452.
- VÖRÖS Imre (1998): Versenyjogi dilemmák (Egy monográfia margójára). *Jogtudományi Közlöny*, 43. évf.